

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії / Б.В. Малишев. – К. : Праксис, 2008. – 344 с.
2. Квятковська Б.І. Теоретичні засади судового прецеденту : дис. к.ю.н. : 12.00.01 / Б.І. Квятковська. – К., 2015. – 195 с.
3. Кондратьев С.В. Правовые и политические воззрения Эдуарда Кока / С.В. Кондратьев // Правоведение. – 1991. – № 1. – С. 56–61.
4. Богдановская И.Ю. Прецедентное право. – М. : Наука, 1993. – 239 с.
5. Черкасова Е.В. Роль понимания права в формировании прецедентной практики: теоретико-правовое исследование : автореф. дис... канд. юрид. наук / Е.В. Черкасова. – М., 2006. – 27 с.
6. Демченко Г.В. Судебный прецедент / Г.В. Демченко. – Варшава : Типография Варшавского Учебного Округа. – 1903. – 244 с.
7. Кросс Р. Прецедент в английском праве / Р. Кросс. – М. : Юридическая литература, 1985. – 239 с.
8. Решетников Ф.М. Правовые системы стран мира. Справочник / Ф.М. Решетников. – М. : Юридическая литература, 1993. – 256 с.
9. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Р. Давид. – М. : Междунар. отношения, 1996. – 400 с.
10. Корчевна Л.О. Проблеми різноджерельного права: дослід порівняльного правознавства : дис. д. ю. н. : 12.00.01 / Л.О. Корчевна. – К., 2005. – 412 с.
11. Geldart W. Elements of English Law / Prepared by D.C.M. Yardley. – L. Oxford University Press, 1996. – 182 p.
12. Baker J.H. An introduction to English Legal History. – L. Butterworths, 1995. – 673 p.
13. Виноградовъ П.Г. Очерки по теории права / П.Г. Виноградовъ. – Спб.-Оксфорд, 1915. – 153 с.
14. Уолкер Р. Английская судебная система / Р. Уолкер. – М. : Юридическая литература, 1980. – 632 с.
15. Апарова Т.В. Прецедент в английском праве (историко-юридическое исследование) : автореф. дис. ... к.ю.н. / Т.В. Апарова. – М., 1968. – 26 с.
16. Allen C.K. Precedent and Logic // The Law Quarterly Review. – 1925. – Vol. XLI. – № 163. – P. 329–345.
17. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2 т. Том II / К. Цвайгерт. – М. : Междунар. Отношения, 2000. – 512 с.
18. Уолкер Р. Английская судебная система / Р. Уолкер. – М. : Юридическая литература, 1980. – 632 с.
19. Фуллер Лон Л. Анатомія права / Л.Л. Фуллер. – К. : Сфера, 1999. – 144 с.
20. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iphras.ru/elib/1263.html>.
21. Зайчук О.В. Правовая система США (историко-теоретический анализ) / О.В. Зайчук ; АН Украины. Ин-т государства и права им. В.М. Корецкого ; Отв. Ред. В.В. Оксамытный. – К. : Наукова думка, 1992. – 136 с.
22. Осаке Кр. Типология современного российского права на фоне правовой карты мира / Кр. Осаке // Государство и право. – 2001. – № 4. – С. 12–22.

УДК 340.13

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

THE EFFECTIVENESS OF INTERPRETATION: TECHNICAL-TECHNOLOGICAL ASPECTS

Мочерад А.М.,

аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті досліджено аспекти ефективності інтерпретаційної діяльності з огляду на техніко-технологічні характеристики окремого інтерпретаційного акта. Теоретично окреслено дефекти інтерпретаційної техніки вітчизняних актів інтерпретаційної діяльності. Обґрунтовано, що інтерпретаційна діяльність є умовою пізнання істинного змісту правової норми, а також простежено зв'язок між якістю інтерпретаційної діяльності й рівнем ефективності правового регулювання загалом.

Ключові слова: інтерпретаційна діяльність, інтерпретаційний акт, інтерпретаційна техніка, якість, ефективність інтерпретаційної діяльності, ефективність правового регулювання.

В статье исследованы аспекты эффективности интерпретационной деятельности с учетом технико-технологических характеристик отдельного интерпретационного акта. Теоретически обозначены дефекты интерпретационной техники отечественных актов интерпретационной деятельности. Обосновано, что интерпретационная деятельность – это условие познания истинного содержания правовой нормы, и прослежена связь между качеством интерпретационной деятельности и уровнем эффективности правового регулирования в целом.

Ключевые слова: интерпретационная деятельность, интерпретационный акт, интерпретационные техника, качество, эффективность интерпретационной деятельности, эффективность правового регулирования.

In the article the efficiency aspects of interpretation in view of the technical-technological characteristics of individual interpretative act. In theory outlined defects interpretative technique domestic acts of interpretation. Proved that interpretive activity – a condition of true knowledge of the content of Law and traced the relationship between the quality of interpretation and the level of efficiency of regulation in general.

Key words: interpretive activities, interpretative act, interpretive technique, quality and effectiveness of interpretation, effectiveness of regulation.

Постановка проблеми. Нещодавні революційні події в нашій країні зумовили новітній етап модернізації системи джерел права України під впливом глобальних процесів євроінтеграції та обраного проєвропейського вектора розвитку. Ураховуючи нетипову динаміку, складність завдань і новизну, що постає перед суб'єктами правотворчості, не-

минучим є зниження якості прийнятих нормативних актів (і змістовно, і формально), прогалини, суперечності, правотворчі помилки. У зв'язку з цим набувають особливої актуальності акти інтерпретаційної діяльності належної техніко-технологічної якості й, відповідно, огляд їх ефективності, адже інтерпретаційна діяльність є сутнісним

стрижнем практики правозастосування, а її первинна частина – інтерпретаційний акт – основним засобом розкриття правильного змісту та форми правових явищ. Виникає потреба розкрити ефективність інтерпретаційних актів із позиції техніко-технологічних характеристик окремого інтерпретаційного акта.

Стан дослідження. Проблему ефективності інтерпретаційних актів і особливості їх техніко-технологічних якостей досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: В.М. Баранов, М.О. Власенко, А.В. Зубенко, Т.В. Кашаніна, Л.Г. Матвєєва, М.В. Оніщук, С.Г. Пішина, А.Л. Скрябін, Ф.Н. Фаткуллін, І.Д. Шутак та ін. Проте, урахувавши швидкоплинність часу, оновлення системи джерел права й інші суспільні перетворення, можемо констатувати, що проблема й надалі потребує досліджень.

Мета статті – охарактеризувати ефективність інтерпретаційної діяльності в Україні з позиції її техніко-технологічних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Істинним показником якісного рівня будь-якої діяльності є її ефективність у конкретних суспільно-політичних реаліях. Безперечно, питання ефективності національного законодавства особливо загострюється за умов, коли система суспільних відносин ще недостатньо стабільна й потребує впорядкування державою [1, с. 69]. Така «перехідна» ситуація властива сьогодні правовій системі України. Це актуалізує теоретичні та практичні дослідження ефективності інтерпретаційної діяльності, вимагає максимального вдосконалення інтерпретаційних актів і неухильного дотримання техніко-технологічних рекомендацій їх розроблення.

Акти інтерпретаційної діяльності є одним із видів правових актів, тому для комплексного дослідження їх ефективності доцільно розглянути ефективність як категорію загального наукового надбання та ефективність у площині правової науки.

Термін «ефективність» уживають говорячи про науку загалом і зараховують до загальнонаукових категорій [2, с. 397]. Кожна з наук, де використовується термін «ефективність», окреслює його відповідно до свого предмета й об'єкта дослідження. Наприклад, філософія під ефективністю розуміє здатність певного засобу (способу) досягнути поставленого позитивного результату. Економічна теорія, своєю чергою, трактує ефективність як здатність виконувати роботу й досягати поставленого результату за мінімальних витрат часу й енергії.

У правовій науці категорію «ефективність» уживають стосовно найрізноманітніших явищ правової дійсності (ефективність юридичної відповідальності, ефективність державного управління тощо). Щодо ефективності правових актів, а отже, й актів інтерпретаційної діяльності, то традиційно найпоширеніша позиція розуміння їх ефективності ґрунтується на співвідношенні двох фундаментальних компонентів – мети й результату.

Так, термін «ефективність» застосовують у значенні результату, наслідку будь-якого явища [2, с. 397]. «Ефективність права охоплює результативність дії всіх засобів, покликаних забезпечити досягнення правових цілей» [3, с. 93]. Фактично ідентичною є позиція щодо розуміння ефективності закону: вона «містить результат дії всіх засобів, покликаних забезпечити досягнення його цілей» [4, с. 66].

Аналогічний алгоритм визначення ефективності актів інтерпретаційної діяльності. Критерієм ефективності інтерпретаційного акта є повна міра досягнення мети, що поставлена перед актом тлумачення. Визначаючи ефективність інтерпретаційного акта, беруть до уваги мету видання конкретної норми права та реально досягнутий результат її функціонування. Іншими словами, рівень досягнення цієї мети визначатиме рівень ефективності акта тлумачення [5, с. 360].

З урахуванням особливостей інтерпретаційної діяльності в загальному розумінні метою інтерпретаційного

акта є ознайомити в найбільш повному, всебічному та правильному виявленні з волею законодавця, яку висловлено в певній правовій нормі, забезпечити правильність, конкретизацію й одноманітність розуміння та застосування інтерпретованої норми, виявити й заповнити правові прогалини, подолати суперечності, неточності, помилки та інші формальні чи змістові дефекти, допущені уповноваженим на інтерпретаційну функцію суб'єктом.

Усі формально-змістові дефекти інтерпретаційного акта можна усунути, використовуючи інструменти юридичної техніки й технології. Українська дослідниця актів інтерпретаційної діяльності та їх помилок А.В. Зубенко зазначає, що «ефективність правового регулювання в значній мірі залежить від юридичної техніки викладення тексту правових актів, яка має певну специфіку і для інтерпретаційних актів, з урахуванням особливостей їх завдань і функцій» [6, с. 113].

Під юридичною технікою теоретики права розуміють «сукупність правил, прийомів, способів підготовки, складання, оформлення юридичних документів, їх систематизації та обліку» [7, с. 28], а під юридичною технологією – «засоби (процедури) нормативної побудови змісту джерел права» [8, с. 185].

Мета юридичної техніки – це такий виклад волевиявлення суб'єкта правотворчості, при якому забезпечується простота, ясність, зрозумілість, однаковість юридичного тексту, відсутні логічні суперечності й зведено до мінімуму або взагалі усунуто за допомогою спеціальних методів і прийомів інші правотворчі помилки. Мета юридичної технології – лаконічно упорядкувати застосування методів і прийомів юридичної техніки. Юридична техніка й технологія є взаємопов'язаними правотворчими дисциплінами з однотипним корисним завданням – забезпечити формальну і змістову якість правового акта. Використання їх правил, рекомендацій, прийомів, способів, засобів у правотворчій, зокрема й інтерпретаційній, діяльності є своєрідним негласним, само собою зрозумілим обов'язком.

На нормативному рівні закріплено кілька документів, що визначають техніко-юридичні правила створення правових актів. Це, зокрема, Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки (схвалені Постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 № 41); Правила підготовки проектів Кабінету Міністрів України (затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 № 870); Методичні рекомендації з підготовки та оформлення проектів законів України, НПА Президента України, Кабінету Міністрів України, МНС та дотримання правил нормопроектної техніки (затверджені Наказом МНС України від 10.12.2007 № 851). Також нещодавно, у 2014 р., Апарат Верховної Ради України розробив Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки. Останній документ є доповненням до першого й більш детально описує структурні та змістові правила складання нормативних актів. Варто наголосити, що досі не розроблено й нормативно не зафіксовано акта, який закріплював би правила інтерпретаційної техніки. Можливо, це пов'язано з тим, що зазвичай до актів інтерпретаційної діяльності застосовують такі ж техніко-юридичні правила, як і до нормативних актів. Проте інтерпретаційні акти мають свої особливості, тому доцільно на офіційному рівні затвердити формально-змістові правила їх створення. Затвердження такого документа значно підвищить рівень якості інтерпретаційної діяльності та як наслідок її ефективності, оскільки зараз фактично техніко-технологічні вимірники якості інтерпретаційного акта не є нормативно врегульованими.

У науковій спільноті як вид юридичної техніки виділяють інтерпретаційну техніку, під якою розуміють техніку створення актів, що роз'яснюють норму й виявляють її точний зміст [9, с. 28]. По суті, інтерпретаційна техніка

вміщує сукупність тих самих інструментів, що і юридична техніка. Відмінність між ними в тому, що інтерпретаційна техніка застосовується лише під час розроблення актів інтерпретаційної діяльності та враховує їх особливу природу – пізнання й передання справжнього змісту приписів права. Інтерпретаційна техніка допомагає чітко, лаконічно, зрозуміло, однозначно, вичерпно інтерпретувати норми права.

На думку І.Д. Шутака, техніко-юридичний інструментарій тлумачення норм права складається з двох частин: 1) власне техніка тлумачення норм права: технічні засоби (тексти нормативних документів, наукова література, комп'ютерна техніка, прилади тощо); 2) технологія тлумачення норм права: прийоми, способи, методи, які мають нематеріальний характер і належать до вміння (мистецтва) проводити інтерпретаційну роботу [10, с. 20].

Використовуючи правила інтерпретаційної техніки, інтерпретатор разом із дослідженням справжнього змістового наповнення юридичного тексту автоматично здійснює пошук, аналіз і виправлення допущених суб'єктом правотворчості техніко-юридичних помилок. Цікава позиція російського вченого В.М. Баранова, який порівнює інтерпретаційну діяльність із своєрідною правовою експертизою, вказуючи, що «тлумачення норм права схоже на правову експертизу, під час якої відбувається дослідження проектів нормативно-правових актів на предмет їх відповідності актам вищої юридичної сили й техніко-юридичним вимогам. Тут експерт повинен також усвідомити сенс пропонованих норм права, зрозуміти нові юридичні приписи, але, на відміну від тлумачення, метою якого є правильне, точне й однакове розуміння вже прийнятих нормативних положень, основним завданням правової експертизи є виявлення розбіжностей і помилок, допущених під час конструювання тексту проекту нормативно-правового акта, щоб усунути їх і тим самим «вберегти» суб'єкта тлумачення від труднощів у роз'ясненні норм права, а правозастосовувача – від дій щодо застосування помилкових нормативних приписів» [11, с. 256].

Систему правил інтерпретаційної техніки ділять на такі групи: логічні (правила тотожності інтерпретації тотожних об'єктів, структурування тексту правового акта тощо), спеціально-юридичні (конструкції, презумпції, фікції, відсилання, примітки тощо), мовностилістичні (правила чіткості, точності, універсальності, економічності правового тексту, однозначності використовуваної термінології, досконалості синтаксичних конструкцій, лаконічності), структурні правила й засоби.

Логічні помилки в інтерпретаційних актах найчастіше виникають через нівелювання суб'єктами тлумачення закону тотожності. Такий недолік допускає подання визначення несвідомого через несвідоме, тавтологію (повторення слів, а також дубляж однією частиною речення змісту іншої), нерозмірність законодавчого поняття з результатом його тлумачення. Частими явищами є суперечності понять, недостатня обґрунтованість, логічні суперечності.

Також, як зазначає Т.А. Васильєва, логічні помилки можуть полягати в порушенні причинно-наслідкових відносин і відносин, які зіставляються, у надлишковій лаконічності, нерозрізненні суб'єкта й об'єкта [12, с. 139].

Невід'ємною ознакою актів інтерпретаційної діяльності є їх ясність, простота та зрозумілість суб'єктам чи суб'єктові, якому вони адресовані, тому однозначність – першочерговий показник якості. Цілком слушно зауважує О.Ф. Скаун, що для процесу інтерпретації правових норм ступінь однозначності є одним із найважливіших чинників. У випадку однозначності коректно застосовуваних лінгвістичних висловів не потрібно ні інтерпретації, ні інших додаткових операцій, пов'язаних із дефініюванням використаних термінів. Якщо ж однозначного розуміння законодавчого тексту після його прочитання немає, то можна сказати, що контекстуальні фактори є впливовіши-

ми, ніж текстуальні, і в процесі інтерпретації вони можуть відіграти важливу роль, а саме перешкодити об'єктивному ходу тлумачення [13, с. 239].

Неналежно вибрані фразові звороти, застарілі слова, рідковживані терміни, використання невідомих термінів у загальновідомому значенні й навпаки зменшують соціальну та регулятивну цінність інтерпретаційного акта, закладають сумніви щодо його правового авторитету. Логічним наслідком цього є зниження ефективності або ж і повна неефективність акта інтерпретаційної діяльності. Щоб не допустити такі мовностилістичні неточності, потрібно використовувати поширені в юридичній сфері формулювання й терміни (правові дефініції), а також узгоджувати їх із акредитованими сучасними тлумачними словниками з української мови. Варто оминати шаблонні вислови, оскільки вони в багатьох правових ситуаціях не зможуть забезпечити тієї точності, яка необхідна для ефективного впливу правових норм на правовідносини. Шаблонність зазвичай властива актам неофіційної інтерпретаційної діяльності, де інтерпретатор часто, не маючи достатньої кваліфікації та досвіду, використовує власні вислови, стилістично індивідуальне бачення правової ситуації, неправильні правові конструкції, поняття тощо. В актах офіційної інтерпретаційної діяльності є менше згаданих дефектів, оскільки для них характерні усталені юридичні фразеологізми й терміни.

Для якісної та, відповідно, ефективної інтерпретаційної діяльності велике значення має дотримання разом із техніко-технологічними вимогами інших умов (пов'язаних безпосередньо з особою-інтерпретатором), що впливають на процес інтерпретаційної діяльності. Недотримання цих вимог має наслідком правоінтерпретаційні помилки. Наприклад, С.Г. Пішина визначає кілька груп причин появи правоінтерпретаційних помилок: техніко-юридичні умови, професійні умови, морально-психологічні умови. Техніко-юридичні умови охоплюють слабе володіння прийомами юридичної техніки. Поява правоінтерпретаційних помилок зумовлена властивостями мови. Правоінтерпретаційні помилки є наслідком конфлікту права, що виявляється в наявності полісемії, синонімів, архаїзмів, модернізмів, жаргонізмів, іншомовних слів, професіоналізмів, юридичних кліше і штампів, оцінних понять, легальних дефініцій. Професійні умови являють собою недостатній професійний рівень осіб, які в межах юридичної професії здійснюють тлумачення права. Морально-психологічні умови відрізняються від умов здійснення помилок у сфері правозастосування. Оскільки правоінтерпретаційна помилка не є правопорушенням, відсутні юридичні умови для того, щоб стверджувати про її свідоме здійснення. Однак є підстави говорити про умови, які сприяють учиненню помилок, вони – у свідомості інтерпретатора [14, с. 22].

Варто наголосити, що ефективність актів інтерпретаційної діяльності – багатогранне явище, на показники якого впливає чимало інших чинників, а саме: політичні (стабільний суспільно-політичний лад у країні, демократичний режим, поділ влади, дотримання принципу гласності інститутів влади тощо), соціально-економічні (гідний рівень життя, належна матеріальна забезпеченість суб'єктів тлумачення, суб'єктів правозастосування та населення загалом), духовні (високий рівень правосвідомості та правової культури суб'єктів інтерпретаційної діяльності, суб'єктів правозастосування й населення країни загалом тощо), організаційні (створення та функціонування органів і службових осіб, уповноважених здійснювати інтерпретаційну та провореалізаційну діяльність на основі відповідної кваліфікації, професійної компетентності, матеріально-технічної забезпеченості), юридичні (правопорядок у суспільстві, неухильне дотримання законності всіма суб'єктами права, постійна праця над удосконаленням інтерпретаційної діяльності, вчасне створення

інтерпретаційних актів відповідно до новітніх тенденцій у праві й суспільстві, встановлення дисциплінарної відповідальності за створення інтерпретаційних актів неналежної якості тощо).

Висновки. Розглянувши техніко-технологічний показник ефективності інтерпретаційної діяльності, ми дійшли висновку, що існує безпосередній зв'язок між якістю й ефективністю: належна техніко-технологічна якість інтерпретаційного акта, тобто коли зрозумілість є умовою його застосування, зумовлює ефективність цього акта. І, навпаки, неналежна якість акта тлумачення (нормативні положення якого є нечіткими, незрозумілими, суперечливими, неповними) спричинює недостатню або навіть малоефективну дію акта інтерпретаційної діяльності.

На шляху до формування техніко-юридично якісних інтерпретаційних актів є чимало перешкод. Виділимо дві, на нашу думку, фундаментальні перешкоди. По-перше, техніко-технологічний критерій створення актів інтерпретаційної діяльності в Україні досі не є нормативно врегульованим, оскільки відсутні уніфіковані правила створення інтерпретаційних актів. Доцільно надати творцям – інтерпретаторам норм права – конкретизовані рекомендації щодо організації оптимально вдалого процесу інтерпретації та вдосконалення всіх його форм і видів, а надалі варто розробити єдиний документ, який міститиме вимоги, правила, принципи інтерпретаційної діяльності, а також нормативно його закріпити. Прийняття такого документа істотно підвищить рівень ефектив-

ності актів інтерпретаційної діяльності. По-друге, причиною техніко-юридичної неякісності є низький рівень техніко-юридичних знань у суб'єктів, що здійснюють інтерпретацію права. Безсумнівно, інтерпретатор якісного інтерпретаційного акта повинен відмінно оперувати теоретично і практично категоріями інтерпретаційної техніки, а також володіти культурою мислення та мистецтвом логічного аналізу, знати його загальні закони й уміти правильно їх вибудовувати в письмовій та усній формах. Варто, як нам видається, залучати до процесу тлумачення фахівців – нормопроектантів, знавців юридичної техніки, а також попередньо проводити відповідне навчання, щоб підвищити рівень спеціальних знань суб'єктів інтерпретаційної діяльності.

Окресливши вагомі перешкоди, що знижують ефективність інтерпретаційної діяльності, відзначимо, що загалом ефективність інтерпретаційних актів є комплексним здобутком добротного налаштованого функціонування всієї правової системи держави, починаючи від вищого та закінчуючи нижнім владними рівнями. Це пояснюється особливістю актів інтерпретаційної діяльності, створення яких поряд із використанням юридичних техніко-технологічних інструментів вимагає інтелектуально-вольових ресурсів від суб'єктів інтерпретаційної діяльності (компетентності, достатнього досвіду, здатності бачити явище крізь призму об'єктивності), високого рівня правової свідомості, культури й відчуття щирої любові та поваги до своєї діяльності і юриспруденції загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Медведчук В. Питання ефективності чинного законодавства / В. Медведчук // Право України. – 1998. – № 6. – С. 69–75.
2. Левченко О.І. Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичні аспекти : [моногр.] / О.І. Левченко ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – 528 с.
3. Лазарев В.В. Эффективность правоприменительных актов (вопросы теории) / В.В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1975. – 208 с.
4. Лазарев В.В. Правоприменительная практика как критерий эффективности закона / В.В. Лазарев // Оценка законов и эффективности их принятия : матер. междунар. семинара (г. Рязань, 16–17 декабря 2002 г.). – М., 2003. – С. 60–67.
5. Марчук В.М. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / В.М. Марчук, О.В. Корольков. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 416 с.
6. Зубенко А.В. Помилки в інтерпретаційних актах: походження та засоби усунення / А.В. Зубенко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 18 «Економіка і право». – 2013. – Вип. 21. – С. 110–115. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchpru_018_2013_21_16.
7. Панько К.К. Методология и теория законодательной техники уголовного права России / К.К. Панько. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 2004. – 272 с.
8. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права : [навч.-метод. посіб.] / Л.А. Луць. – К. : Атіка, 2008. – 412 с.
9. Дутко А.О. Юридична техніка: види та зміст / А.О. Дутко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. «Юридична». – 2006. – № 3. – С. 25–33.
10. Шутак І.Д. Юридична техніка тлумачення норм права / І.Д. Шутак // Науково-інформаційний вісник. Серія «Право». – 2015. – № 11. – С. 18–24. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/4-11-15.pdf>.
11. Юридическая техника : [курс лекц.] / под ред. В.М. Баранова, В.А. Толстика. – М. : ДГСК МВД России, 2012. – 384 с.
12. Васильева Т.А. Как написать закон / Т.А. Васильева. – М. : Юрайт, 2012. – 148 с.
13. Скакун О.Ф. Метод інтерпретації правових ідей і правових норм: загальне і особливе / О.Ф. Скакун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v50/38.pdf>.
14. Пишина С.Г. Правоинтерпретационные ошибки: проблемы теории и практики : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / С.Г. Пишина. – Н. Новгород, 2000. – 24 с.